

☞ Toivo on ihmisoikeus. Paperittomien auttaminen vallankäyttöön liittyvänä, eettisenä ja diakonisena kysymyksenä

Tiivistelmä

Artikkeli analysoi ja koostaa Helsingin seurakuntayhtymän *Ristin suojassa* -diakoniaprojektin työntekijänä vuosina 2017–2020 osallistuvan havainnoinnin avulla tekemiäni huomioita suomalaisen yhteiskunnan järjestelmistä, toimijoista ja toimintatavoista ulkomaalaisia koskevassa päätöksenteossa ja auttamistyössä. Erityisdiakonian yksikköön sijoitettu diakoniaprojekti keskittyi auttamaan Suomessa oleskelevia paperittomia siirtolaisia erityisesti pääkaupunkiseudulla. Osallistuvan havainnoinnin lisäksi avaan paperittomuuteen liittyviä teemoja neljän asiakastyöhön pohjaavan empiirisen tyyppiesimerkin kautta. Käytän teoreettisena tulokulmana tyyppiesimerkeistä koostuvaan materiaaliin valtaistamisen etiikkaa sekä vallankäyttöön kiinteästi liittyvää toimijuuden käsitettä. Tarkastelen tekstissä paperittomien asiakkaiden auttamista vallankäytön näkökulmasta, eettisenä kysymyksenä sekä kirkon perustehtävän diakonian kannalta.

Avainsanat: paperittomuus, vallankäyttö, toimijuus, valtaistamisen etiikka, rakenteellinen diakonia

Johdanto

Paperittomat ovat henkilöitä, jotka oleskelevat maassa ilman viranomaisien myöntämää oleskelulupaa. Paperittomuus ei ilmiönä ole uusi, mutta sen mittasuhteet ovat Suomessa kasvaneet viime vuosina. Tällä hetkellä paperittomien määrän Suomessa arvioidaan liikkuvan noin 3000–10000 henkilön

välillä. Määrään ovat vaikuttaneet ulkomaalaislakiin tehdyt useat muutokset (ks. Aukia, 2017), lain kiristynyt ja poliittisesti linjattu tulkinta sekä vuonna 2015 maahan saapunut tilastollisesti suuri joukko turvapaikanhakijoita. Maahanmuuttovirasto myös päivitti vuonna 2016 turvapaikkaprosesseissa hyödyntämiään maalinjauksiaan, joissa se YK:n pakolaisjärjestön UNHCR:n linjauksista poiketen arvioi, että turvallisuustilanne Irakissa, Afganistanissa ja Somaliassa on parantunut. (Ahonen, 2018:7, 13; Ahonen & Kallius, 2019; Siirto, 2019; Suominen, 2018a; 2018b.)

Paperittomuus liitetään usein turvapaikanhakijoihin, mutta se koskee myös monia muita ihmisryhmiä. Ymmärrän paperittomuuden tässä tekstissä Könösen (2019:369) tavoin: ”Jokainen ulkomaalainen on potentiaalinen paperiton, sillä paperittomuus on eräänlainen valtion ulkomaalaiselle myöntämien oikeudellisten statusten (esim. turvapaikanhakija, opiskelija tai työntekijä) takana oleva lähtöoletus”, koska ”[u]lkomaalaisen maahantuloa ja maassa oleskelua määrittää lähtökohtaisesti karkotettavuus”¹ (Könönen, 2019:369). Näin ollen potentiaalinen paperiton voi olla kuka tahansa ei-kansalainen.

Suuren pakolais- ja siirtolaismäärän saapuminen vuonna 2015 aiheutti Euroopan unionin maille poliittisen kriisin. Syntyi voimakas paine hallita ihmisten tuloa Eurooppaan, vartioida EU:n rajoja, kaventaa mahdollisuuksia saada oleskelulupia sekä palauttaa EU:n alueelle saapuneita ihmisiä lähtömaihin. (Ks. esim. Ahonen & Kallius, 2019; Heikkilä & Mustaniemi-Laakso, 2019:68; Välimäki, 2019:52–55.) Huolimatta vaikeasta tilanteestaan ilman oleskelulupaa jääneet ihmiset usein kuitenkin pyrkivät jäämään Eurooppaan, koska siellä he saavat elää rauhanomaisissa olosuhteissa ja heillä on mahdollisuus yrittää rakentaa vakaampaa tulevaisuutta. Lähtömaissa tilanne on usein toinen.²

Muuttoliikkeeseen liittyvät hallintatoimet ovat nostaneet Suomessa julkiseen keskusteluun ihmisoikeuksiin ja eriarvoisuuteen liittyviä teemoja. Maantieteellisten rajojen rooli onkin pienempi kuin hallinnollisten prosessien, ulkomaalasiin kohdistuvissa hallinnan pyrkimyksissä. (Honkasalo, Näre & Tervonen, 2018:40–41; Ahonen & Kallius, 2019:89–90; Leppäkorpi, 2011:38–42; Leppäkorpi, 2015:89–90; ks. esim. Wollsten, 2019.) Kuten Honkasalo, Näre ja Tervonen (2018:41) painottavat ”[o]leskelulupiin liittyvät rajanvedot eivät ole neutraaleja, vaan ne perustuvat valtioiden välisiin hierarkioihin”. Näistä tärkein rakentuu Euroopan unionin kansalaisten ja unionin ulkopuolelta tulevien välille, mutta hierarkiat saattavat liittyä myös taloudelliseen asemaan, muuton motiiveihin tai sukupuoleen (Honkasalo, Näre & Ter-

vonon, 2018:41; Leppäkorpi, 2011). Maahan saapunut siirtolainen vaikuttaa-kin haastavan koko idean yhtenäisestä kansakunnasta, maaperästä ja valtiosta edustaessaan mahdollisuutta siihen, että on olemassa toinen eri tavoin järjes-täytynyt maailma (Di Cesare, 2019:18–19).

Tämän artikkelin tutkimustehtävä vastaa kysymyksiin, miten paperitto-mien auttamistyössä tulevat näkyviksi vallankäyttöä, etiikkaa ja diakoniatyötä koskevat teemat. Käsittelen seuraavassa alaluvussa artikkelissa käyttämäni teoreettista ja metodista viitekehystä. Tämän jälkeen siirryn tyyppiesimerk-kien tarkastelemiseen ja analysoimiseen omissa alaluvuissaan, jonka jälkeen päätän artikkelin yhteenvetoon.

Teoreettinen ja metodinen viitekehys

Artikkelini analysoi ja koostaa Helsingin seurakuntayhtymän *Ristin suoja-sa* -diakoniaprojektin työntekijänä tekemiäni havainnoita suomalaisen yhteis-kunnan järjestelmistä, toimijoista ja toimintatavoista ulkomaalaisia koskevas-sa päätöksenteossa vuosina 2017–2020 sekä pohjaa tieteelliseen vallankäyttöä, auttamista, etiikkaa ja diakoniatyötä käsittelevään kirjallisuuteen. Erityis-diakonian yksikköön sijoitettu diakoniaprojekti keskittyi auttamaan Suo-messa oleskelevia paperittomia siirtolaisia erityisesti pääkaupunkiseudulla. Olen koonnut materiaalin osallistuvan havainnoinnin (Eskola & Suoranta, 1999:99–104; Hirsjärvi, 2009:212–217; Vilkka, 2007:44–45) keinoin ja ha-lunnut tekemilläni asiakastyötä koskevilla aihevalinnoilla demonstroida pa-perittoman tai potentiaalisesti paperittoman asiakkaan kohtaamia tilanteita suomalaisessa yhteiskunnallisessa viitekehyksessä.

Materiaalina hyödynnän myös *Ristin suojaassa* -hankkeessa tuotettuja ra-portteja sekä neljää tyyppiesimerkkiä, asiakastapausta, jotka perustuvat pa-perittomien siirtolaisten kanssa tekemääni konkreettiseen auttamistyöhön. Tyyppiesimerkit ovat koostettuja useammasta yksittäistapauksesta, eivätkä näin ollen kerro kenenkään henkilökohtaista tarinaa. Tämä on tutkimuseet-tisesti tietoinen valinta, jolla pyrin suojaamaan tutkimuksen kohteena ole-vaa haavoittuvaa ryhmää. Tyyppiesimerkit havainnollistavat tilanteita, joissa on kysymys (1) sosiaali- ja terveyspalveluiden saatavuudesta, (2) turvapaik-ka-asiasta, (3) perheenyhdistämisestä, (4) säilöön ottamisesta ja ihmiskau-pan uhrien auttamisjärjestelmästä. Olen valinnut tyyppiesimerkit yleisimpien asiakastapausten pohjalta, joiden keskiössä olivat oleskelun laillistamiseen

liittyvät teemat, turvapaikkaprosessit, palveluiden saatavuuteen, asiakkaan säilöön ottamiseen ja maasta poistamiseen liittyvät kysymykset sekä ihmis-kaupan auttamisjärjestelmä. Nämä teemat valikoituivat tyypiesimerkeiksi siksi, että ne nostavat esiin moniulotteisesti ulkomaalaistaustaisten kohtaamia tilanteita Suomessa ja niiden pohjalta on mahdollista demonstroida laajemmin paperittomuuteen liittyvää problematiikkaa.

Käyttäessäni osallistuvaa havainnointia kvalitatiivisen tutkimuksen metodina, olen tutkijana osallistunut tutkittavien maailmaan, mikä nostaa tutkimusetiikan ja tutkimuksen seuraukset pohdinnan keskiöön (Eskola & Suoranta, 1999:102; Hirsjärvi, 2009:214, 216; Vilkkä, 2007:44). Osallistuva havainnointi tutkimusmetodin edellyttää yleensä pidempää tarkkailuajanjaksoa ja mahdollisuutta kirjoittaa ylös tapahtuneita asioita. Nämä mahdollistuivat *Ristin suojassa* -diakoniaprojektin kolmivuotisen keston ja projektityötä koskevan raportoinnin keinoin. Osallistuva havainnointi tekee mahdolliseksi suoran tiedonsaannin tutkittavasta tutkimuskontekstista, mutta sen heikkous on, että havainnoijan persoona tai toiminta voivat vaikuttaa havainnointitilanteeseen ja näin ollen tutkimuksen objektiivisuuteen ja laatuun. Havainnointia toteutettaessa olisi tärkeää, että havainnot ja tutkijan tulkinnat havainnoista pysyvät erillään toisistaan. (Hirsjärvi 2009:212–214, 217.) Eskola ja Suoranta (1999:103) toteavat havainnoinnin kuitenkin olevan lopulta ”hyvin subjektiivista ja inhimillistä toimintaa”. Havainnoija on vuorovaikutuksessa havainnoitavaan ja havainnointi tapahtuu valikoivasti, jolloin se ei välttämättä kata kaikkia olennaisia asioita. Nämä seikat tiedostaen olen tarkastellut empiiristä aineistoa tieteellisen kirjallisuuden tarjoamasta viitekehystä.

Teoreettisena lähtökohtana tyypiesimerkeistä koostuvan materiaalin analysoinnille toimivat eettinen pohdinta valtaistamisen etiikan näkökulmasta sekä vallankäyttöön nivoutuva kysymys asiakkaan toimijuudesta. Valtaistamisen etiikan mukaan yhteiskunnassa tulisi tunnustaa ihmisten erilaisuus ja edistää sosiaalista oikeudenmukaisuutta, koska resurssit ja valta ovat läh-
tökohtaisesti epätasaisesti jakautuneita, mikä vaikuttaa ihmisten mahdollisuuksiin saada inhimilliset tarpeensa tyydytettyä. (Juujärvi, Myyry & Pessa, 2007:193). Valtaistamisen etiikan näkökulmasta ammattilaisten toiminta on aina puolen valintaa ja voi vahvistaa sortoa ja syrjintää tuottavia rakenteita tai edesauttaa niiden purkamista. Näkökulma myös korostaa, että sosiaalisten oikeuksien toteutuminen on muiden ihmisoikeuksien toteutumisen ehto. (Juujärvi, Myyry & Pessa, 2007:197–198.)

Siirtolaisuuteen ilmiönä liittyy vahvasti vallankäyttö ja paikasta toiseen siirtyvien ihmisten hallinta (Katisko, 2018:427). Myös auttamistyössä auttajan ja autettavan välisissä kohtaamisissa valtaan liittyvät kysymykset ovat aina mukana (Katisko, 2018:432; Leppäkorpi, 2015:89; Pohjola, 2010:55). Vallankäyttö määrittää asiakkaan ja työntekijän välisten kohtaamisten tasa-vertaisuutta ja vallankäytön implementoiminen näyttäytyy ihmisiä poissulkevien ja jakavien rakenteiden välittämänä (Jokela, 2011:120; vrt. Leppäkorpi, 2015:92–94). Suomalainen järjestelmäkeskeinen käytäntö näkee asiakkaat usein yleistävässä viitekehyksessä asiakaslähtöisyyden sijaan ja on riski, että asiakas yksilönä silloin katoaa keskimääräisyyteen (Pohjola, 2010:19, 29, 37; Raunio, 2011:128–129). Tällöin ”[a]siakaslähtöisyyden sijasta instituution läpi nähty asiakkuus korostaa valtasuhteita” (Leppäkorpi, 2015:94). Olisi tärkeää, että asiakas omassa tilanteessaan voisi passiivisen toiminnan kohteena olevan roolin sijaan olla aktiivinen ja toimia subjektina ja itseään koskevien asioiden asiantuntijana. Toisin sanoen tämä tarkoittaa, että asiakkaan toimijuus mahdollistetaan ja sille annetaan rooli asiakasprosessissa niin, että työntekijä ja asiakas tekevät yhteistä työtä asioiden edistämiseksi. (Pohjola, 2010:57–59.) Paperittoman asiakkaan toimijuus on suomalaisessa yhteiskunnassa valtarakenteiden rajaamaa ja ehdollista ja hänen liikkumistilaansa määrittävät muun muassa julkista valtaa käyttävät instituutiot. Se että ihmisen toimijuutta rajataan, ohjaa häntä etsimään vaihtoehtoja selviytymisen mahdollistamiseksi. (Kalm-Akubardia, 2019:6, 8, 13.)

Palveluiden piiriin pääseminen

Tyypiesimerkki 1: Asiakas on kolmannen maan kansalainen ja hänen turistiviisuminsa on mennyt umpeen. Henkilö saa täydentävää ja ehkäisevää toimeentulotukea maksusitoumusten, pienen käteissumman ja paikallisliikenteen bussilipun muodossa kaupungin sosiaalitoimesta. Selviää, että hän asuu toisessa kaupungissa. Tukea ensimmäisenä myöntänyt kaupunki sanoo asiakkaalle, että sitä on tästä eteenpäin haettava siitä kaupungista, missä hän tosiasiallisesti oleskelee, vaikka virallista osoitetta ei ole. Asiakkaalla on tarvetta päästä terveyspalveluihin, ensimmäinen kaupunki olisi tarjonnut välttämättömät terveyspalvelut, toinen taas ei. Asiakas jää julkisten terveyspalveluiden ulkopuolelle, mutta voi edelleen asioida vapaaehtoisvoimin toimivalla lääkäriasemalla Global Clinicillä. Toisessa kau-

pungissa asiakas ei saa osaa toimeentulotuesta käteisenä, vaan ainoastaan maksusitoumuksia.

Esimerkki kuvaa virallisen sosiaaliturvajärjestelmän ulkopuolella olevan henkilön mahdollisuuksia saada apua ja sitä, kuinka virallisen osoitteen puuttumisesta huolimatta hänen oleskelupaikkansa, ja joissakin tapauksissa aiemmat vastaanottopalvelut, määrittävät avunsaannin mahdollisuuksia ja työntekijän pyrkimyksiä ohjata asiakasta palveluiden piiriin. Oleskelukunnastaan riippuen asiakas saa vaihtelevasti sosiaali- ja terveystalvueluita, mutta ei voi juuri vaikuttaa niihin. Toimijuuden kannalta on merkittävää, miten ja mitä tukea annetaan, esimerkiksi pieni määrä käteistä tukee asiakkaan toimijuuden toteutumista, samoin pääsy terveystalvueluiden piiriin. Tyyppiesimerkki valaisee hyvin alisteista suhdetta kahden toimijan välillä, joista toinen on autettava. Auttaja on aina vahvemmillä kuin autettava. (Johansson, 2013:240.) Auttaja päättää autettavan kohtalosta, eikä auttamisen kohteella juuri ole siihen sanomista. Paperittomien autettavien rooli muodostuukin esimerkiksi vastaanottajan rooliksi, jolloin autettava ymmärretään osana ”paljasta biologista elämää ilman historiaa, ilman omaa toimijuutta ja ilman politiikkaa” (Johansson, 2013:241). Paperiton asiakas on esimerkissä kahden kunnan välisen vallankäytön ja taloudellisten intressien keskiössä. Asiakkaan tilanteen muuttamiseksi, oleskelun laillistamiseksi ja hänen integroimiseksi osaksi yhteiskuntaa olisi pohdittava myös sitä, miten asiakas voisi säästää oleskeluluvan hakemiseen liittyvät maksut, jotka ovat yhteensä noin 500 euroa. (Vrt. Ahonen & Kallius, 2019:95.)

Ihmisoikeudet ja perusoikeudet koskevat kaikkia Suomessa oleskelevia ihmisiä riippumatta heidän statuksestaan. Tämä tarkoittaa paperittomien asiakkaiden kannalta esimerkiksi heidän oikeuttaan ainakin kiireelliseen terveydenhuoltoon, lasten oikeutta osallistua perusopetukseen, hätämajoituksen järjestämisestä sekä oikeutta leikattuun toimeentulotukeen (puolet perusosasta), jolla pyritään takaamaan perustuslaissa (L 11.6.1999/731, § 19) mainittu ihmisarvoinen elämä (Honkasalo, Näre & Tervonen, 2018:41). Kunnat saavat itse päättää antamistaan palveluista ja siitä, miten niitä pyritään paperittomalle asiakkaalle takaamaan. Joskus paikkakunnalla ei katsota olevan palveluntarvetta ja siksi palveluita ei järjestetä. Palveluita voi myös joutua vaatimaan ja riippuen kunnasta voi olla vaara, että asiointi sosiaali- ja terveystoimessa johtaa soittoon ulkomaalaisvalvonnasta vastaavalle poliisille.

Vaikka suomalaisen sosiaaliturvajärjestelmän tarjoamia etuuksia on pyritty kehittämään perheenjäsenyydestä ja kansalaisuudesta riippumattomiksi jo 1940-luvulta alkaen, sosiaalisten riskien, jollaisiksi paperittomatkin usein ymmärretään, hallintamekanismi on ollut pääosin asumisperusteinen (Pylkkänen, 2014:20; vrt. Caritas, 2019:9; Leppäkorpi, 2015:75). Tämä asettaa omat haasteensa, mikäli autettavana on paperiton asiakas, jolla ei ole vaki-naista osoitetta (Caritas 2019:10). Pylkkänen (2014:20) toteaa, että vaikka etuusjärjestelmät näennäisesti tarjoavat yhdenvertaista ja kaikille samanlaista apua, niiden sisällä on kuitenkin tosiasiallisesti vedetty rajoja sille, kenen sosiaalaisia riskejä lähdetään korvaamaan ja miten. Sosiaalisten riskien jako julkisen ja yksityisen sektorin välillä on pohjannut taloustilanteeseen ja poliittisiin motivaatioihin. (Pylkkänen, 2014:20.) Nykyään oikeus apuun on enenevässä määrin EU-oikeuden ja kansainvälisen oikeuden määrittämää. Pylkkänen (2014:31) kuitenkin arvioi, ettei määrittämistä vielä tässä vaiheessa ole kattavasti toteutettu ja rakenteellisiin muutoksiin on vaikea päästä edes oikeus-teitse.

Pyrkinessään sosiaali- ja terveyspalveluiden piiriin paperittomat asiakkaat ovat eriarvoisia myös keskenään. Kaikilla ei esimerkiksi ole yksilöllisestä tilanteestaan riippuen oikeutta saada sosiaalitoimen myöntämää toimeentulotukea ja terveyspalveluihin pääsyä rajataan. Julkisen sektorin terveyspalveluiden ulkopuolelle jäävät henkilöt voivat kääntyä vapaaehtoisvoimin ylläpidetyn Global Clinicin puoleen. Sen palveluita on tarjolla viidellä paikkakunnalla (Global Clinic, 2019). Vaikeaksi tilanteen tekee preventiivisen terveydenhuollon puuttuminen. Potilaan asiaa lähdetään hoitamaan julkisella puolella vasta tilanteen kriisiytyttyä, jolloin hoidon toteuttaminen on potilaalle vaikeampaa ja suuritöisempää, toipuminen kestää pidempään ja tuottaa yhteiskunnalle enemmän kuluja. Lisäksi hoidon puuttuminen lisää inhimillistä kärsimystä ja sen seuraukset voivat olla kohtalokkaita. Paperiton asiakas voi hakea apua myös kolmannen sektorin toimijoilta, kirkoilta ja uskonnollisilta yhteisöiltä. He voivat hyödyntää esimerkiksi erilaisia vähävaraisille suunnattuja ruokailuja, ruoka- ja vaatelahjoituksia. Kaupungin järjestämä kriisimajoitus on mahdollista esimerkiksi sellaisissa tilanteissa, joissa lapsen etu tai asiakkaan terveys sitä vaatii.

Auttamistyössä työntekijän olisi riippuvuussuhteesta huolimatta vahvistettava asiakkaan autonomiaa (Turtiainen, 2011:147). Puuttumalla paperittoman asiakkaan tilanteeseen auttaja pyrkii muuttamaan ja parantamaan sitä.

Toimenpiteet saattavat kuitenkin olla sellaisia, että asiakas muuttuu niiden objektiksi ja hänen itsemääräämisoikeutensa kapenee. (Raunio, 2011:125.) Vaikka laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista toteaa (L 22.9.2000/812, § 5, § 8) asiakkaalla olevan mahdollisuuksia vaikuttaa itseään koskeviin palveluihin ja siihen, kuinka ne vastaavat hänen yksilöllisiin tarpeisiinsa, niiden toteutuminen on haasteellista paperittoman asiakkaan kohdalla, kuten tyyppiesimerkistä ilmenee. Kaikki sosiaaliset järjestelmät ja yhteiskunnat rakentuvat vallankäytölle. Tämä tarkoittaa erilaisten toimintojen mahdollistamista sekä niiden rajoittamista. (Niemi, 2014:52; ks. myös Honkasalo, Näre & Tervonen, 2018:41.) Valta voi olla luonteeltaan taloudellista, poliittista tai sosiaalista ja sitä voidaan määrittää sen perusteella, kuinka suuret mahdollisuudet ihmisellä on vaikuttaa muihin ihmisiin (Juujärvi, Myyry & Pessa, 2007:193). Paperittoman asiakkaan tapauksessa sosiaali- ja terveystalouden saatavuuteen liittyy selkeästi kysymys siitä, kuka palvelun maksaa ja toimiiko kattavampi ja helpommin saatavilla oleva palvelutaso sen kysynnän lisääjänä (ks. Mikkola, 2019:86). Nämä tekijät samalla kaventavat asiakkaan toimijuutta ja mahdollisuuksia vaikuttaa itseään koskevaan päätöksentekoon (vrt. Puuronen, 2011:62).

Niemen mukaan valtaa käytetään pahaan tarkoitukseen silloin, kun sillä pyritään kaventamaan hyvän elämän edellytyksiä. Hyvä vallankäyttö taas pyrkii hyvän elämän laajempaan toteutumiseen. (Niemi, 2014:52.) Heberlein (2010:9) kuvaa pahuutta tekoina, ”jotka kyseenalaistavat ihmisen arvon, tuhoavat elämää ja heikentävät mahdollisuuksia kelpolliseen elämään”. Hyvän elämän fysiologisina edellytyksinä Niemi mainitsee erityisesti ravinnon, vaatehuollon ja suojan. Hän tuomitsee näiden kaventamiseen pyrkivän vallankäytön, koska se välillisesti koskettaa kaikkia ihmisiä. Jos asiakkaan ja auttajan kohtaamisen seurauksena asiakkaan mahdollisuudet pyrkivät kohti hyvää elämää pienenevät ilman kestäviä perusteita, asiakastyössä tapahtunut vallankäyttö tulisi tuomita. (Niemi, 2014:51, 53.) Asiakkaan kannalta vaikuttavin toimenpide, ei välttämättä ole hallinnollisesta näkökulmasta edullisin. Kuitenkin se saattaa olla hallinnolliselle järjestelmälle paras juuri vaikuttavuutensa takia. (Raunio, 2011:124.) Painopisteen asettaminen vaikuttavuudelle on myös eettisesti kestävä valinta, sillä se tukee asiakkaan toimijuutta, edistää hyvän elämän edellytyksiä ja purkaa häntä sortavia rakenteita.

Kun asiakaslähtöisyys yhdistetään yhteiskunnallisten tehtävien toteuttamiseen, kuten julkisissa palveluissa ja valtioiden instituutioissa on tapana,

ne usein ilmentyvät yhteiskunnallisen hallinnan harjoittamisena kaventaen asiakkaan mahdollisuuksia itsemääräämiseen (Raunio, 2011:125). Viranomaisten suhtautuminen palveluiden suunnitteluun asiakaslähtöisesti ilmentää osaltaan heidän pelkoaan vallasta luopumisesta ja asiakkaiden tasa-arvoisen kohtelun vaarantumisesta. Huolimatta siitä, että viranomaiset ovat olleet kiinnostuneita uudistamaan esimerkiksi sosiaalipalveluita, he kuitenkin pyrkivät määrittelemään palveluiden käyttäjien näkökulman ja tarpeet, sen sijaan että niiden käyttäjä määritteli ne itse. (Laitinen & Niskala, 2014:12–13; vrt. Raunio, 2011:123.) Eettisesti kestävä menettely päätöksenteossa edellyttäisi niin paperittomien kuin muidenkin asiakkaiden merkittävämpää osallistamista palveluiden suunnitteluun ja heidän yksilöllisten tarpeittensa huolellisempaa tunnistamista.

Vallankäyttö ja auttaminen

Tyypiesimerkki 2: Henkilö on kolmannen maan kansalainen, joka on hakenut kansainvälistä suojelua Suomesta. Henkilöstä on annettu pidätysmääräys omassa maassaan, koska hän on jättänyt virkatehtävänsä. Pidätysmääräys merkitsee, että hänet palautettaessa otetaan välittömästi kiinni rajalla. Se myös tarkoittaa, ettei hän missään olosuhteissa voi turvautua oman maansa viranomaisten suojeluun. Henkilöllä ei ole passia. Henkilö on hakenut turvapaikkaa jo kaksi kertaa ja hänet on kirjattu ulos vastaanottokeskuksen palveluista. Hän on valittanut Maahanmuuttoviraston päätöksestä hallinto-oikeuteen ja hakenut sen jälkeen valituslupaa korkeimmasta hallinto-oikeudesta. Hän ei vielä ole saanut tiedoksi korkeimman hallinto-oikeuden päätöstä turvapaikka-asiassaan. On erittäin todennäköistä, että korkein hallinto-oikeus ei tutki valituslupahakemusta, koska hallinto-oikeus on tehnyt asiassa nopeutetun käsittelyn, siksi että Maahanmuuttovirasto ei ole tutkinut toista hakemusta. Maahanmuuttovirasto on lopettanut muukalaispassien myöntämisen kaikille muille paitsi niille, jotka saavat Suomesta kansainvälistä suojelua ja joilla ei ole oman maansa matkustusasiakirjaa. Passittomuudesta seuraa, että henkilö ei voi hakea työhön tai opiskeluun perustuvaa oleskelulupaa tai avioitua Suomessa, koska ne edellyttävät matkustusasiakirjaa. Ainoa vaihtoehto yrittää laillistaa oleskelu Suomessa on hakea uudestaan turvapaikkaa. Henkilö voi myös yrittää siirtyä muuhun EU-maahan tai jäädä Suomeen paperittomana.

Esimerkki ilmentää useita marginalisoivia elementtejä oleskelulupia myöntävässä järjestelmässä. Asiakkaan kaikki vaihtoehdot ovat lähtökohtaisesti epävarmoja. Turvapaikkapolitiikan kiristyneet menettelytavat, tiukentunut lainsäädäntö ja -käyttö sekä muutokset turvallisiksi luokiteltujen maiden listauksissa asettavat asiakkaan vaikeitten valintojen eteen: vaarana on maasta poistaminen ja vaaralliseen lähtömaahan palauttaminen. Ahonen ja Kallius (2019:99) toteavatkin, että karkotettavuuden valvonta on paperittomuuteen kytkeytyvän hallinnan erityispiirre.

Paperittomuuteen liittyvä keskustelu keskittyy usein oikeuksien toteutumisen pohdintaan ja ongelmiin, joita Suomessa kohdataan oltaessa tekemisissä ihmisryhmän kanssa, joka ei sovikaan yhteiskunnallisen järjestelmän perinteeseen muottiin. Harvemmin keskustellaan siitä, miten tämä kaikki nivoutuu vallankäyttöön. On aina olennaista, kenellä on poliittinen valta ja valta päättää säännöistä, joilla asioita hoidetaan. Lisäksi auttamisen kannalta on pohdittava auttamisen suhdetta tähän valtaan. (Johansson, 2013:237.) Jotta maahan muualta tulleita voidaan hallita ja asettaa taloudellisesti ja sosiaalisesti alemmaa asemaan, tarvitaan näitä oikeuttavia asenteita, ideoita ja ideologioita, jotka kätkevät ja oikeuttavat enemmistön valta-aseman. Esimerkiksi rasismi on sidoksissa vallankäyttöön ja poliitikkojen käyttämä retoriikka vahvistaa ulkomaalaisvastaisia asenteita sekä tekee ne helpommin oikeutetuiksi yhteiskunnassa. (Puuronen, 2011:208–209.)

Turvapaikkajärjestelmän tarkoitus on tunnistaa haavoittuvassa asemassa oleva henkilö ja auttaa häntä. Järjestelmän tapa käyttää valtaa voi kuitenkin olla auttamisen ja ihmisoikeuksien toteutumisen este, erityisesti silloin kun se ei onnistu tunnistamaan yksilön haavoittuvuutta. (Ks. Heikkilä & Mustaniemi-Laakso, 2019.) Tämä voi Heikkilän ja Mustaniemi-Laakson (2019:72) mukaan ”johtua sekä tietämyksen tai ymmärryksen puutteesta että myös poliittisista valinnoista”. Ihmisoikeuksia voidaan siis hyödyntää vallan tarkoituksiin. Toisin sanoen, auttaminen ja ihmisoikeuksien puolesta taisteleminen ei ole politiikasta erillinen tavoite, vaan osa politiikkaa. (Johansson, 2013:237, 251–252.) Tyypiesimerkistä ilmenee, että oleskelulupia myöntävä järjestelmä on ajanut asiakkaan nurkkaan monella tavalla. Tämän lisäksi hänet on suljettu ulos elämästä ylläpitävien palveluiden piiristä, vaikka turvapaikka-asian käsittely on kesken. Monilla asiakkailla ei tällaisessa tilanteessa ole lakimiehen riittävää tukea, eikä ymmärrystä siitä, miten he ehkä voisivat yrittää vaikuttaa tilanteeseensa (vrt. Mikkola, 2019:83). Puhuttaessa palauttamisesta lähtömaahan asia-

kas on myös kahden valtion välisen vallankäytön leikkauspisteessä. Vallankäyttö kohdistuisi asiakkaaseen silloinkin, jos hänellä olisi matkustusasiakirja ja hän yrittäisi avioitua maistraatissa hakeakseen sitten oleskelulupaa perhesiteen perusteella. Tällöin paikalle voidaan soittaa ulkomaalaisvalvonnasta vastaava poliisi aiempiin oleskelulupaa koskeviin päätöksiin perustuen.

Toista ihmistä autettaessa herää eettinen kysymys ihmiselämän arvokkuudesta ja elämän suojelemisesta. Auttajan yksilöllinen arvostelukyky on tässä keskeisessä asemassa. Vaikka eettistä näkökulmaa pidetään suomalaisessa hyvinvointiyhteiskunnassa tärkeänä, sen todellinen vaikutus voi jäädä vaatimattomaksi. (Niemi, 2014:39–40, 42.) Arvostelukyky taas on ominaisuus, joka ei synny tyhjästä. Toimiakseen eettisesti yksilön tulee olla kykenevä tunnistamaan asioiden eettinen ulottuvuus ja pyrkiä kohti eettisesti kestäviä ratkaisuja. (Niemi, 2014:42.) Tässä voi toimia apuna ammattietiikka. Se on yhdistelmä yhteiskunnallista vastuunottoa ja omakohtaista vastuuta ja on hyvin vaikea määritellä tarkasti, mistä toinen alkaa ja mihin toinen loppuu. Moraalinen valinta jää työntekijän tai virkamiehen vastuulle, kun hän valitsee noudattaako hän eettisiä vai muita sääntöjä. Jos tavoitteena on ammattieettisesti korkeatasoinen tulos, on auttamisprosessin kuluessa jatkuvasti kysyttävä, onko toimittu moraalisesti oikein. (Särkelä, 2001:125.)

Paperittoman asiakkaan mahdollisuus vaikuttaa omiin asioihinsa ja päästä haluamaansa päämäärään riippuvat asiakkaasta itsestään, muista toimijoista ja kontekstista (Hokkanen, 2014:60). Laitinen ja Niskala (2014:11) tiivistävät: ”Vuorovaikutus ja kohtaamisen tai kohtaamattomuuden kysymykset rajaavat tai laajentavat asiakkaan toimijuutta. Samalla niissä määrittynyt asiakkuus sekä ihmisen käsitys itsensä ja elämänsä arvosta.” Toimijuus liittyy siis tiiviisti kysymyksiin vallasta, koska vallan määrä ja sen tuotettavuus kiinnittyvät tilanteisiin ja toimijoihin (Hokkanen, 2014:62–63). Hokkasen (2014:63) mukaan ”[t]oimijat todentavat, uusintavat ja purkavat rakenteita.” Se kuinka rakenteet määrittävät, vaihtelee kuitenkin toimijoittain. Auttamistyön käytäntöjen kannalta on keskeistä tunnistaa kohdat, joissa rakenteet ja kontekstit estävät asiakkaan toimijuutta sekä tilanteet, joissa asiakas voi kokea, että hänellä on vaikutusvaltaa itseään koskevissa asioissa. (Hokkanen, 2014:67.) Seikka on olennainen myös valtaistamisen etiikan näkökulmasta. On selvää, ettei tyyppiesimerkin asiakkaalla juuri ole vaikutusvaltaa omassa tilanteessaan ja hänen mahdollisuutensa omien perusoikeuksiensa toteutumisen ajamiseen ja elämäntilanteensa muuttamiseen ovat niukat. Nämä seikat kasvattavat hänen

riippuvuuttaan mahdollisesta auttajasta ja siitä kohdataanko hänet auttamistilanteessa siten, että hänen toimijuutensa voi kasvaa.

Ajatus ihmisoikeuksien kunnioittamisesta perustuu näkemykseen, että kaikki ihmiset ovat yhtä arvokkaita ja että kaikilla on loukkaamattomia ja elämää ylläpitäviä oikeuksia (Juujärvi, Myyry & Pessa, 2007:189). Ihmisten yhdenvertaisuus lain edessä on oikeusvaltion ja sen hallinnon läpäisevä periaate. Suomessa yhdenvertaisuus on muodollisesti ollut osa oikeusjärjestelmän toiminnan peruseriaatteita vuodesta 1919. Käytännössä periaatetta on sovellettu kapea-alaisesti ja se on edellyttänyt samanlaisten tapausten yhtäläistä käsittelyä ja mielivallan kieltä. Pylkkänen (2014:20–21) toteaa, että:

yksilöillä ei ollut subjektiivisia oikeuksia eikä hallintoa rakennettu yksilöiden oikeuksien näkökulmasta, vaan ihmiset olivat enemmänkin hallintoalalaisia kuin oikeuksien haltijoita. Viranomaisten harkintavalta oli laaja. Yhtä vähän tai tuskin lainkaan ajateltiin, että oikeuden tehtävänä olisi aktiivisesti tunnistaa ja tunnustaa yhteiskunnan marginaalisia ryhmiä ja estää syrjintää.

Syrjäytymisen estäminen katsottiin aiemmin sosiaalipolitiikan tehtäväksi, mutta se ei siis tarkoittanut syrjinnän poistamista. Eurooppalainen oikeudellinen vaikutus ja perus- ja ihmisoikeuksia alleviivaava konstitutionalismi ovat kasvattaneet Suomessa vaikutustaan 1990-luvulta alkaen ja tänä päivänä kansainväliset normit edellyttävät yhdenvertaisuuden toteutumista syrjimättömyytenä. (Pylkkänen, 2014:21.) Tämän odotuksen sisältää kansainvälisten sopimusten lisäksi myös Suomen perustuslaki (Arajärvi & Sakslin, 2007:48; L 11.6.1999/731). Ajatus ihmisistä hallintoalalaisina näyttäisi kuitenkin elävän vielä voimakkaana paperittoman ja ulkomaalaisen viranomaisasioinnissa. Heidän vähäiset mahdollisuutensa vaikuttaa itseään koskevaan päätöksentekoon sekä ihmis- ja perusoikeuksiensa toteutumiseen kertovat rakenteellisen rasmin olemassaolosta hallintojärjestelmissä (ks. Puuronen, 2011:62).

Toivo on ihmisoikeus: Paperittomuus diakonisena kysymyksenä

Tyypiesimerkki 3: Henkilö on kolmannen maan kansalainen ja hänellä on oleskelulupa Suomessa. Hän haluaa hakea perheen yhdistämistä koti-

maahan jääneelle lapselleen. Hakemus liitteineen tulee laatia suomeksi, ruotsiksi tai englanniksi. Henkilö ei puhu äidinkielenään mitään näistä. Kun henkilö hakee perheenyhdistämistä alaikäiselle lapselleen, häneltä edellytetään todisteeksi perhesiteestä laillistettuja asiakirjoja kuten lapsen syntymätodistusta. Asiakirjat tulee laillistamisprosessissa leimauttaa ensin kotimaan paikallisilla viranomaisilla, sitten kotimaan ulkoministeriössä ja lopulta siinä Suomen edustustossa, joka vastaa kyseisen maan asiakirjoista. Asiakirjojen laillistaminen maksaa satoja euroja ja kestää useita viikkoja. Asiakirjojen hankkiminen voi myös olla äärimmäisen vaikeaa, jos maassa esimerkiksi käydään sotaa ja sen virastot eivät toimi. Perheenyhdistämistä hakevan lapsen tulee hakea oleskelulupaa Suomen edustustossa. Tässä hän tarvitsee avukseen aikuisen. Jos edustusto ei sijaitse siinä maassa missä lapsi asuu, viisumin saaminen matkustamista varten vie aikaa ja matkustaminen asiointipisteeseen maksaa satoja tai jopa tuhansia euroja. Joskus matkustaminen toiseen maahan ei edes ole mahdollista. Maahanmuuttovirasto kuulee Suomessa asuvaa perheenkokoajaa ja pyytää hakemukseen täydentäviä liitteitä. Lapselle myönnetään lähes vuoden kestäneen prosessin jälkeen oleskelulupa, joka hänen tulee noutaa Suomen edustustosta. Oleskelulupaa voi myös pyytää lähetettäväksi kotimaahan kuriiripostilla, mikä myös maksaa.

Tyypiesimerkissä perheenkokoamista hakevalla henkilöllä ei ole mahdollisuutta saada tukea tilanteeseensa muulta taholta kuin kolmannelta sektorilta. Sosiaalitoimesta ei saa apua hakemusten täyttämiseen eikä perheenyhdistämiseen liittyvissä kuluissa avusteta. Asiakirjojen hankkiminen ja leimauttaminen eri hallintoelimissä edellyttää hyvää hallinnollisten järjestelmien tuntemusta ja valtiota, jonka instituutiot toimivat. Asiakirjojen leimauttaminen Suomen edustustossa on usein kallista. Matka Suomen edustustoon hakemuksen vireyttämisestä ei aina ole mahdollinen esimerkiksi matkan korkean hinnan tai viisumin saamisen mahdottomuuden takia (Arikka, 2018:48). Jos hakemus on puutteellisesti täytetty, päätös oleskeluluvasta on yleensä kielteinen. Viranomaistahot eivät neuvo mitä hakemukseen olisi hyvä liittää, että se mahdollisimman kattavasti antaisi viranomaisille heidän tarvitsemansa tiedot. Myös kielikysymys asettaa usein haasteita asiakkaan toimijuudelle (ks. Caritas, 2019:11, 13). Perheenyhdistämiseen liittyy myös kysymys perheenkokoajan palkasta. Jos hän ei ole Suomen kansalainen, hänen on omattava

riittävät tulot perheensä elättämiseksi. Suomen edustustojen sijoittuminen eri maihin ja tästä johtuva asioinnin mahdollistamisen rajaaminen myös vaikuttaa ihmisten edellytyksiin hakea perheen yhdistämistä ja asettaa heidät eriarvoiseen asemaan keskenään (ENAR, 2015–2016:20–21).

Ihmisen hyvän elämän voidaan katsoa edellyttävän biologisten tarpeiden täytymisen lisäksi tiettyjä psykologisia ja sosiologisia asioita, kuten kiintymyssuhteita. Niemi katsoo myös nähin edellytyksiin puuttuvan vallankäytön olevan pahaa vallankäyttöä. Se ei kuitenkaan rajoita elämää samalla tavalla kuin elämän biologisiin tarpeisiin kajoava vallankäyttö. (Niemi, 2014:51.) Tyypiesimerkki ilmentää kiintymyssuhteisiin ja perhe-elämään rajaavasti puuttuvaa vallankäyttöä. Tämän kaltaisissa asiakastilanteissa diakoniatyö voi tukea asiakasta esimerkiksi hankkimalla tietoa hallinnollisten prosessien kulusta ja auttamalla hakemusten täyttämässä. Lisäksi asiakas tarvitsee usein henkistä tukea pitkän prosessin ja perheenjäsenistä erossa olon aikana.

Oleskeluluvattoman tai oleskelulupaa hakevan asiakkaan auttaminen avaa uudenlaisen perspektiivin kirkon rooliin auttajana suomalaisessa yhteiskunnassa. Luterilainen kirkko on perinteisesti ollut vahvasti sidoksissa valtioon ja sen edustamiin valtarakenteisiin. Kirkko on toiminnallaan voimakkaasti vaikuttanut yhteiskunnan, valtasuhteiden ja yksilön omaamaan liikkumattomaan. (Immonen, 2016:59–60.) Kirkolle on myös ollut tärkeää osoittaa omaa riippumattomuuttaan valtiosta, ja esimerkiksi diakoniatyöllä on haluttu auttaa heikommassa asemassa olevia omista lähtökohdista (Malkavaara, 2007:118). Viime vuosikymmenten aikana kirkon yhteiskunnallinen rooli on kasvanut ja se on alkanut puhua aiempaa enemmän yhteiskunnan epäkohdista. Nämä ulostulot eivät ole miellyttäneet kaikkia. (Immonen, 2016:74–75.) Sosiaali-eettiset kannanotot ovat kuitenkin pohjanneet lähimmäisenrakkauden periaatteeseen. Kirkon yhteiskunnallista positiota ei voidakaan pitää neutraalina, sillä se on periaatteellisesti heikkojen, köyhien ja vähäosaisten puolella. (Kopperi, 2015:115–116.)

Evankelis-luterilainen kirkko on eettisissä kysymyksissä perinteisesti jakanut yhteiskunnan näkökulman etiikkaan. Ajatuksena on, että sekä kirkko että yhteiskunta edustavat järkevää harkintaa ja asennoitumista, asettumista heikomman asemaan sekä lähimmäisen rakastamista. (Kopperi, 2015:96.) Kopperin mukaan (2015:105) ”Luther pitää koko yhteiskuntaa järjestelmänä, jossa ihmiset eri viroissaan asettuvat toistensa asemaan ja näin palvelevat toi-

nen toistaan”. Lutherin ajatusta esivallan halusta olla lähimmäisenrakkauden palveluksessa on pidetty myös naiivina (Kopperi, 2015:104). Kirkon rooli painottuu etenkin silloin, kun maallinen valta on luopumassa tästä periaatteesta, ”[k]irkolla on siten velvollisuus vaikuttaa yhteiskuntaan ja elämään aina, kun lähimmäisenrakkauden periaate joutuu uhan alle” (Kopperi, 2015:107). Kopperi katsoo, että Lutherin eettisen ajattelun pohjana on toisten ihmisten hyvinvoinnista huolehtimisen ja heidän hätäänsä vastaamisen ymmärtäminen kaikkien yhteisinä velvoitteina (Kopperi, 2015:108). Tämä tarkoittaa myös puuttumista yhteiskunnallista epäoikeudenmukaisuutta kasvattaviin asioihin (Kopperi, 2015:115; ks. Malkavaara, Arikka & Latvus, 2018:32).

Diakoniatyötä, sellaisena kuin sitä nykyään toteutetaan, voidaan pitää kristillisen ihanteen, heikommassa asemassa olevista välittämisen ja lähimmäisenrakkauden, ilmentymänä (Elenius & Latvus, 2007:282). Täten diakoniatyö on keskeisessä roolissa autettaessa yhteiskunnallisten ja sosiaalisten tukiverkkojen ulkopuolelle joutuneita (Kopperi, 2015:109). Diakoniatyö on lain (KJ 8.11.1991/1055 v.1993, 4 luku, § 3) mukaan erityisesti niitä varten, joiden hätä on suurin ja jotka eivät saa apua muualta. Se myös pyrkii vaikuttamaan yhteiskunnan järjestelmiin niin, että rakenteelliset ongelmat voitaisiin tunnistaa ja niihin voitaisiin puuttua. (Kopperi, 2015:109.)

Erityisesti 1990-luvun laman jälkeen kirkon diakoniatyö on profiloitunut sinä ”viimeisenä luukkuna”, josta apua tullaan hakemaan ja se on pyrkinyt auttamaan kaikkein syrjäytyneimpiä eli niitä, joita kunta ja valtio eivät pysty tavoittamaan. (Järveläinen & Mäkinen, 2007:83; Malkavaara, 2007:115.) Vahvoihin teologisiin perusteisiin nojaavan diakoniatyön merkitys hädässä olevien auttajana korostuu erityisryhmien kohdalla, jollaisen myös paperittomat muodostavat (Ahonen, 2018:25). Paperittomalle avunsaajalle on erityisen tärkeää, että apu tulee oikeaan aikaan, että siinä toteutuu sitä tarvitsevan ihmisen kunnioittaminen ja että apua annetaan moraalisesti kestäväällä tavalla (ks. Elenius & Latvus, 2007:272). Elenius ja Latvus myös kannustavat kirkkoa analysoimaan kriittisesti diakonisen toiminnan lähtökohtia, jotta hädänalaisten konkreettiseen kohtaamiseen eivät heijastuisi esimerkiksi teologiset ristiriidat. Diakonian toteuttamisen periaate ja velvollisuus, auttaminen, koskettaa koko kristillistä yhteisöä. (Elenius & Latvus, 2007:272, 282.)

Toivon vaaliminen on yksi diakoniatyön keskeisistä sisällöistä. Toivo on olennainen elementti ihmiselämän ylläpitämisessä ja katson, että erityisesti paperittoman asiakkaan kohdalla toivon säilyttämisen merkitys on korostu-

nut. Toivon olemassaolo on keskeistä silloin, kun ihminen etsii tapoja selviytyä vaikeista tilanteista. Diakoniatyöntekijä voi paperittoman asiakkaan kohdatessaan antaa keskusteluaupua ja emotionaalista tukea sekä välittää asiakkaalle tunteen nähdyn tulemisesta. (Rättyä, 2012:89–90.) Kuten Rättyä (2012:90) summaa:

Toivon kokemiseen tarvitaan sellaisia kohtaamisia, joissa ihminen tulee nähdyn toisen ihmisen silmissä juuri sellaisena kuin on, kärsivänä ja haavoitettuna, mutta nähdyn tulemisen arvoisena ja ihmisenä hyväksyttynä ja rakastettuna.

Mansonin (2019:12–13) mukaan toivon puuttuminen johtaa täydelliseen merkityksettömyyden tunteeseen. Hän näkee toivon puutteen mielenterveysongelmien perimmäisenä syynä, riippuvuuteen sysäävänä voimana ja kaiken kurjuuden lähteenä. Toivo pitää yllä mieltämme ja ilman toivoa kaikki menettää merkityksensä. ”Jos emme usko, että on olemassa mitään toivoa siitä, että tulevaisuus on parempi kuin nykyhetki, että elämäntilanteemme paranee jollakin tavalla, niin silloin me kuolemme henkisesti.” (Manson, 2019:12.) Jotta toivoa voidaan ylläpitää, tarvitaan kolme toisiinsa liittyvää asiaa: hallinnan tunne, usko jonkin asian arvoon ja yhteisö. Jos yhteisöä ei ole, ihminen tuntee itsensä eristetyksi. Jos asioilla ei ole arvoa, ei tee mieli tavoitella mitään. Ilman hallinnan tunnetta eli mahdollisuuksia vaikuttaa asioihin, ihminen on voimaton ja passiivinen. Jos yksikin näistä kolmesta puuttuu, menetetään myös kaksi muuta. Toivo edellyttää kaikkien kolmen toteutumista. (Manson, 2019:19.) Nostaisinkin asiakkaan oikeuden toivoon keskeiseksi paperittomien kanssa tehtävässä auttamistyössä ja vaikuttamiseen pyrkivässä diakoniatyössä. Paperittoman asiakkaan mahdollisuudet muuttaa omaa tilannettaan ovat rajatut, hänellä ei välttämättä ole yhteisöä, johon hän kokisi kuuluvansa ja monet asiat voivat vaikeassa tilanteessa menettää merkityksensä. Näin ollen diakoniatyön rooli, yhtenä harvoista auttavista tahoista, toimia toivon kannattelijana ja asiakasryhmän tilanteen yhteiskunnallisia rakenteita kohti viestivänä tahona on korostunut.

Ideaalitalanteessa asiakas pyritään auttamistyössä kohtaamaan tasa-arvoisesti ja dialogisesti (Helosuuri, 2012:169). Vastavuoroisesti kunnioittavaan vuorovaikutukseen asiakkaan kanssa päästään asiakasprosessissa silloin, kun asiakas ja auttaja ymmärtävät ja myöntävät omat rajallisuutensa ja prosessissa

hyödynnetään vuorovaikutuksesta syntynyttä tietoa (Turtiainen, 2011:155). Diakoniatyössä asiantuntijuus rakentuu vahvaan oman alueen ja heikommissa asemassa olevien tilanteen tuntemukseen (Helosvuori, 2012:171). Diakoniatyö pyrkii hätään vastaamisen lisäksi myös pureutumaan asiakkaiden avuntarpeiden syihin ja vaikuttamaan rakenteisiin, jotka kaventavat ihmisten mahdollisuuksia yhteiskunnassa. Näin ollen paperittomiakin asiakkaita auttava diakonia on luonteeltaan poliittista, rakenteellista ja yhteiskunnallista. (Helosvuori, 2012:169.)

Paperittomat moninaisen vallankäytön leikkauspisteessä

Tyypiesimerkki 4: Perheenjäsenet ovat kolmannen maan kansalaisia, joilla on oleskelulupa toisessa EU-valtiossa, Italiassa. He ovat tulleet Suomeen työnhakuun ja oleskelleet Suomessa neljä kuukautta. He käyttävät paikallisliikennettä. Matkalippujen tarkastaja sattuu paikalle ja soittaa poliisille, koska perheenjäsenillä ei ole mukana henkilöasiakirjoja. Poliisi ottaa perheen säilöön ja tekee päätöksen palauttaa perheenjäsenet Italiaan. Perhettä kuultaessa sen jäsenet kertovat olevansa akuutissa vaarassa Italiassa. Perhe on saanut Italiasta kansainvälistä suojelua ja kaikki sen jäsenet löytäneet työpaikan. Tämän jälkeen mafia oli alkanut kiristää perheenjäseniltä suojelurahaa. Italiassa mafia toimii systemaattisesti hyödyntäen pakolaisten ja siirtolaisten maahan saapumisen. Kun muut perheenjäsenet menettivät työpaikkansa ja vain yksi elätti perhettä, tilanne meni mahdottomaksi. Perhe ei enää pystynyt maksamaan suojelurahaa. Mafia alkoi uhkailla perhettä. Perhe päätti paeta toiseen EU-maahan ja etsiä sieltä töitä. Asiakasperheestä tehdään ilmoitus ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmään, koska tilanne Italiassa on merkinnyt orjuuden kaltaisia olosuhteita heidän suorittaessaan kuukausittain suurta summaa suojelurahaa pienistä tuloista. Paikallisiin viranomaisiin ei ole voinut turvautua, koska mafia on läsnä kaikissa yhteiskunnan rakenteissa. Auttamisjärjestelmä haastattelee perhettä. Sitä ei kuitenkaan hyväksytä auttamisjärjestelmän asiakkaaksi, koska kiristäjä ja palkanmaksaja eivät ole sama taho, mitä auttamisjärjestelmän asiakkuus edellyttäisi. Perhe saa auttamisjärjestelmästä kielteisen päätöksen eikä maasta poistamista keskeytetä.

Tyypiesimerkissä paperittomat asiakkaat ovat kolmen valtion välisten valtasuhteiden ristipaineessa. Kotimaahan ei voi palata, koska siellä on liian vaarallista. Myös Italiassa asuminen on osoittautunut mahdottomaksi maan hallinnollisten järjestelmien toimimattomuuden takia. Suomeen jääminen edellyttäisi esimerkiksi täysipäiväisten työpaikkojen löytämistä ja toimeentuloa, jonka suuruuden määrittää Maahanmuuttovirasto. Eri työalojen työvoiman tarpeesta tekee ratkaisun puolestaan alueen TE-toimisto. Lisäksi oleskelulupa pitäisi odottaa useita kuukausia kestävän käsittelyn ajan. Käsittelyaikana he eivät saisi tehdä työtä, vaikka työnantaja olisi tähän valmis ja hakemuksien vireyttäminen useammalle perheenjäsenelle maksaisi noin 500 euroa per henkilö. Hakemusten vireillepano ei myöskään estäisi sitä, että poliisi poistaisi heidät maasta odottamaan päätöksiä. Auttamisjärjestelmä ei tunnista toiseen EU-valtioon sijoittunutta ihmiskauppaan rinnastettavaa tilannetta, vaan katsoo, että asiakkaat voisivat hakea apua oleskelumaan viranomaisilta. Italiassa näin ei kuitenkaan ole, sillä mafian vaikutusvalta ulottuu kaikkialle, eikä monikaan uskalla vastustaa sitä. Vapauden riistäminen poistaa asiakkailta mahdollisuuden poistua Suomesta vapaaehtoisesti johonkin muuhun EU-valtioon kuin Italiaan. Säilöönottoyksikössä oikeusapua ei juuri ole saatavilla, jolloin asiakkailla ei säilöön otettuina oikeastaan ole lainkaan toimijuutta.

Jos auttavien toimenpiteiden vaikuttavuutta mitataan ainoastaan ryhmien keskiarvoilla ja sovelletaan sen mukaisesti, ”[i]hmisen yksilöllinen tilanne häviää keskimääräiseen” (Raunio, 2011:129). Tällöin ihmisiä voidaan kohdella liiankin yhdenmukaisesti ja yksilölliset erityistarpeet jäävät huomiotta (Raunio, 2011:128–129), kuten tyypiesimerkissä tapahtuu. Ihmisistä puhuttaessa tilanteet ovat kuitenkin aina ainutlaatuisia. Ihmiskauppatapauksissa valtioilla on taipumus keskittyä lakien toimeenpanemiseen ja siirtolaisuuden hallintaan sen sijaan, että uhrien tilanne ja heidän suojelemisensa olisi auttamisjärjestelmän fokuksessa (Leppäkorpi, 2011:127). Tarkasteltaessa tilannetta yleisellä tasolla voidaan todeta, että paperittomat, ja ulkomaalaiset yleensä, ovat alisteisessa suhteessa viranomaisjärjestelmiin, puolisoonsa, oppilaitoksiin ja työnantajaansa, sillä heidän oleskelulleen maassa pitää oikeudellisesta näkökulmasta olla joku peruste. Tämän alisteisuuden suomalaisen yhteiskunnan auttamis- ja muut järjestelmät tunnistavat huonosti. Ulkomaalaislain tulkinat ja lain implementointi vaikuttavat ohittavan yksilölle kuuluvien oikeuksien ja vapauksien takaamisen, vaikka niiden perustuslakiin kirjattuina tulisi olla ensisijaisia (vrt. Könönen, 2019:369–370).

Huonoiksi ja epäoikeudenmukaisiksi koettuja lakeja, sääntöjä ja toimintatapoja tulisi kuitenkin voida kyseenalaistaa. Enemmistön päätös ei välttämättä ole tae oikeudenmukaisuudelle. Vähemmistöillä voi olla erilaisia tarpeita, joita niiden tulisi saada toteuttaa, loukkaamatta enemmistön oikeuksia. Lain-säädäntöä ja yhteiskunnan normeja tulisikin jatkuvasti arvioida uudelleen sil-tä kannalta, miten ne palvelevat yhteiskunnan edustamia arvoja ja yksilöiden oikeuksia. (Juujärvi, Myyry & Pessa, 2007:170.) Yhteiskunnassa on aina ollut eri tavoin syrjäytyneitä ihmisiä, jollaisia myös paperittomat ovat. Koska syr-jäytyminen on hyvinvoinnin tuotosta, voidaan sitä, miten syrjäytyneitä koh-dellaan, pitää yhteiskunnan eettisen tason mittarina (Särkelä, 2001:19. ks. myös Juujärvi, Myyry & Pessa, 2007:174; Arajärvi & Sakslin, 2007:47). Kun sosiaalista auttamistyötä suunnitellaan, on tarkasteltava myös ylyksilöllisiä ja yhteiskunnallisia tekijöitä, jotta paikannetaan ne tekijät, jotka syrjäyttävät ihmisiä tai jotka tukevat heitä mukaan yhteiskuntaan. Toisin sanoen autta-mistyö on aina yhteiskunnallisten ja yksilöllisten tekijöiden leikkauspisteessä (Särkelä, 2001:20, 23) ja sen ”[I]ähtökohdaksi on otettava yksilön ja ympäris-tön toiminnassa kehittyvä suhde” (Särkelä, 2001:24).

Ihmisten yksilölliset tilanteet kiinnittyvät sosiaaliseen kontekstiin ja ne voidaan useimmissa tapauksissa palauttaa rakenteellisiin tekijöihin. Silloin, kun asiakkaan ihmisyyttä tai oikeudenmukaisuus jäävät toteutumatta ja asi-akkaan omaehtoinen toimijuus on mahdotonta, kuten tyyppiesimerkin säi-löönottotilanteessa, eettisten lähtökohtien tulisi painottua asiakkaan asiaa ajavassa työssä. Ajettaessa asiakkaan asiaa on tärkeää pyrkiä säilyttämään ja laajentamaan hänen omaa toimijuuttaan. Sen lisäksi että tämä lisää asiakkaan omanarvontuntoa, asiakkaan asian ajaminen on tärkeä osa hänen voimaantu-mistaan ja valtaistumistaan. (Hokkanen, 2014:75–76.) Kun yhteiskunnalli-set instituutiot ja rakenteet ajavat ihmisiä marginaaliin, työntekijän pyrkimys taata asiakkaiden asian edistäminen on ennen kaikkea eettinen kysymys (vrt. Hokkanen, 2014:84).

Viranomaisten velvollisuutena on antaa maksutonta neuvontaa hallinto-asioissa. Suomesta oleskelulupaa hakeville ei kuitenkaan usein kerrota heidän oikeuksistaan ja vapauksistaan ihmisinä Suomessa, esimerkiksi mahdollisuuk-sista yrittää laillistaa maassa oleskelu jollain muulla tavalla, jos turvapaikan-hakeminen ei onnistu, työnteko-oikeuden yksityiskohdista ja oikeudesta lain suojaamaan perhe-elämään. Itseä koskevien tietojen saanti viranomaisilta voi myös olla lähes mahdotonta tai maksullista. (Ks. Caritas, 2019:18; Honkasalo,

Näre & Tervonen, 2018:45; Mikkola, 2019:82–83). Sen sijaan paperittomia asiakkaita on usein informoitu poliittisten intressien mukaisista asioista kuten esimerkiksi vapaehtoisen paluun mahdollisuudesta lähtömaahan (Mikkola, 2019:82–84). Oleskelulupahakemuksien täyttämiseen ja sen selville saamiseen minkäläinen lisäselvitys olisi luvan hakijalle eduksi ei juuri saa tukea viranomaistahoilta. Toisin sanoen hakemuksen voi laittaa vireille hakemuslomakkeessa mainittujen liitteiden kanssa, mutta mitään varmuutta sen tuloksista ei ole, vaikka liitedokumentaatio olisi täydellinen. Poliisi voi myös ottaa kiinni henkilön, jos hän vireyttää oleskelulupahakemuksen Maahanmuuttovirastossa, mutta ei ole aiemmin onnistunut laillistamaan oleskeluaan Suomessa. Tällöin maasta poistamista voidaan perustella asiakkaan aiemmalla tilanteella tai vanhalla oleskelulupaa koskevalla päätöksellä, vaikka asiakkaan tilanne olisi muuttunut ja hän olisi esimerkiksi saanut työ- tai opiskelupaikan tai avioitunut Suomessa asuvan henkilön kanssa. Kun tilannetta tarkastellaan valtaistamisen etiikan näkökulmasta, sosiaalisten oikeuksien ja vapauksien takaamiseen keskittyvä työote asiakastyössä selkeästi auttaisi kohtelevaan paperittomia asiakkaita yhdenvertaisina muiden kanssa ja vähentäisi heihin kohdistuvia syrjiviä auttamis- ja muita toimia.

Lopuksi

Monikaan suomalainen ole tietoinen siitä, miten politiikka ja oleskelulupien myöntämisen kriteerit vaikuttavat ulkomaalaisten elämään Suomessa (Honkasalo, Näre & Tervonen, 2018:45). Muualta Suomeen saapuneen ihmisen tilannetta ei voi ymmärtää kokonaisvaltaisesti, jos sitä ei sijoita sosiaaliseen ja yhteiskunnalliseen kontekstiin. Jos yhteiskunnalliset olosuhteet ovat syitä avuntarpeeseen on luonnollista, että henkilöä autetaan. (Särkelä, 2001:11.) Huolimatta yhteiskunta- ja sosiaalipolitiikan pyrkimyksistä suojata ihmisiä, turvaverkon lävitse voi pudota, kuten esimerkit edellä osoittavat. Näin tapahtuu erityisesti silloin, kun avun tarve on ristiriidassa yhteiskunnallisen kontekstin ja politiikan kanssa. Tällaisten tilanteiden kohtaamiseen tarvitaan harkinnanvaraista, yksilöllistä, perhe- ja/tai ryhmäkohtaista sosiaalista auttamistyötä, joka pyrkii vaikuttamaan yhteiskunnan rakenteisiin turvaverkkojen vahvistamiseksi. (Särkelä, 2001:14–15.) Paperittomien asiakkaiden kannalta tämä voi tarkoittaa esimerkiksi viestinviemistä syrjivästä ja ristiriitaisesta lainkäytöstä.

Perus- ja ihmisoikeudet, samoin kuin velvollisuudet, toteutuvat yhteisössä, suhteessa toisiin ja toisten oikeuksiin. Yhteiskunnallista oikeudenmukaisuutta voikin mitata parhaiten tarkastelemalla yhdenvertaisuuden, tasa-arvon ja syrjinnän kiellon toteutumista. (Arajarvi ja Sakslin, 2007:47.) Kuten tyyppiesimerkeistä ilmenee, paperittomaan asiakkaaseen kohdistuu poliittisesti ja taloudellisesti motivoitua vallankäyttöä ja hallintaa oleskelulupia myöntävän järjestelmän, ulkomaalaisvalvonnan, politiikan, yhteiskunnan instituutioiden ja palvelujärjestelmien tahoilta. Tyyppiesimerkeissä vallankäyttö heijastuu hyvän elämän edellytyksiä kaventavalla tavalla sekä ihmisen fysiologisiin tarpeisiin että kiintymyssuhteisiin. Vallankäyttö näkyy mm. palveluiden määrittämisessä oleskeluperusteisesti ja kuntakohtaisesti sekä asiakkaan juridiseen statukseen nivoutuen, oleskelulupien hakemisen ja saamisen vaikeuttamisena (esim. tulorajojen asettaminen, työaloihin ja työtuntimääriin kohdistuvat rajaukset, muukalaispassin myöntämiseen liittyvät vaikeudet, vaatimukset koskien asiakirjoja, kielikysymykset hakemuksia laadittaessa, ulkomaalaisvalvonta ja pitkät odotusajat), kiintymyssuhteisiin puuttumisena ja niiden toteutumista rajaavana, asiakasta itseään koskevan tiedonsaannin vaikeuttamisena, Suomen edustustojen maantieteellisenä sijoittumisena, ratkaisukeskeisyyden puuttumisena auttamistyön kehyksestä, vastaanottopalveluiden päättämisenä, auttamisjärjestelmien poissulkevana menettelyinä, valvontana, maasta poistamisena sekä ihmisen vapauden ja oikeusavun saannin rajoittamisena.

Koska paperiton asiakas on erityisen riippuvainen saamastaan avusta ja hänen toimijuutensa instituutioiden rajoittamaa, myös auttavien tahojen käyttämän vallan seuraukset asiakastyössä ovat korostuneita. Jotta paperittomiin keskittyvä auttamistyö olisi eettisesti kestäväällä pohjalla, sekä asiakkaita marginalisoivia rakenteita purkavaa että asiakkaita valtaistavaa auttamistyötä tekevät tahot ovat keskeisessä roolissa, sillä yhteiskunnalliset järjestelmät selkeästi tarvitsevat apua tunnistaakseen erityisen haavoittuvassa asemassa olevien asiakkaiden hädän, tarpeet, oikeudet ja vapaudet (ks. Heikkilä & Mustakallio, 2019). Lisäksi suomalaisessa kontekstissa korostuu yhteiskunnallisten järjestelmien tottumattomuus (tai haluttomuus) auttaa niitä ihmisiä, jotka eivät sovi yhteiskunnan muottiin. Maahanmuuton hallintapyrkimykset eivät kuitenkaan poista valtion velvollisuutta tunnustaa kaikki maassa oleskelevat oikeuksienhaltijoina ja omien oikeuksiensa aktiivisina edistäjinä (Heikkilä & Mustakallio, 2019:82).

Suomalaista yhteiskuntaa luonnehditaan usein valtaetäisyyden vähäisyydellä ja luottamuksen vahvuudella (Immonen, 2016:79–80). Luottamuksen vahvuus voi merkitä esimerkiksi sitä, ettei yhteiskunnassa ilmeneviä epäkoh- tia osata tunnistaa, elleivät ne koske yksilöä itseään. Mahdolliseen rakenteel- liseen vallan väärinkäyttöön ja väkivaltaan voi olla vaikeaa puuttua, koska se saattaa perustua keskinäisille intresseille ja politiikalle eikä esimerkiksi lah- juksille. Paperittomien asiakkaiden auttamistyössä on kysyttävä jatkuvas- ti, johtuuko ihmisten marginalisoituminen vain olosuhteista vai pyritäänkö sillä viestimään jotain muualta maahan saapuneille. Silloin, kun päämäärä- nä ei ole ihmisten yksilöllisiin tarpeisiin vastaamisen ensisijaisuus, vaan esi- merkiksi poliittisen agendan toteuttaminen, hallinta, taloudelliset intressit, edun tavoittelu tai rahoituksen saaminen jollekin toiminnalle, apua tarvitse- va ihminen muuttuu päämäärästä välineeksi. Kun paperittomiin ja ulkomaal- laistaustaisiin kohdistuva auttamistyö ja päätöksenteko muuntuvat jonkun muun päämäärän kuin ihmisen hyvinvoinnin edistämiseksi, toiminta vään- tyy moraalisesti ja vallankäytön eettisyys kyseenalaistuu (ks. Immanuel Kant (1724–1804) kategorinen imperatiivi). Särkelä (2001:127) summaakin, että julkisten instituutioiden näkökulmasta ainoastaan silloin kun auttamistyössä yhdistyvät lain edellyttämä velvollisuus ja altruismi, syntyy moraalisesti kes- tävää auttamistyötä. Myös Di Cesare (2019:54) viittaa Kantin kategoriseen imperatiiviin muistuttaessaan, että aina silloin kun tehdään muita kuin itseä koskeva poliittinen päätös, esimerkiksi muutos ulkomaalaislainsäädäntöön tai sen implementoimiseen, epäoikeudenmukaisuuden riski on olemassa. Riski pienenee silloin, kun päätös koskee myös päätöksentekijää. Ulkomaalaislain tapauksessa laki ja sen implementointi kuitenkin koskevat vain ulkomaalaisia eli muita.

Diakoniatyö velvoittaa koko kristillistä yhteisöä ja sen merkitys korostuu tilanteessa, jossa kunta tai valtio eivät tavoita avuntarvitsijaa. Kun yhteiskun- nassa voidaan selkeästi tunnistaa lähimmäisenrakkauden periaatetta rikkovia toimintatapoja, kirkon tehtäviin kuuluu yhteiskuntapoliittisen äänen korotta- minen (Kopperi, 2015:134.) Helosvuoren (2012:169–170) mukaan ”diakonia ei täytä kokonaisvaltaisesti tehtävänsä” ellei se pyri puuttumaan epäoikeu- denmukaisiin sääntöihin ja valtarakenteisiin. Se mitä asiakaskontaktissa opi- taan tulisikin viedä tiedoksi päättäjille ja näin ollen edesauttaa purkamaan hyvän elämän edellytyksiä kaventavia rakenteita yhteiskunnassa myös pape- rittomien asiakkaiden kohdalla. Yksilön tasolla diakonia pyrkii valtauttamaan

ja voimavaraistamaan asiakasta ja ylläpitämään oikeutta toivoon. Rakenteellisella tasolla diakoniatyö tekee rakenteisiin, rajoihin ja valtasuhteisiin kohdistuvaa vaikuttamistyötä. Nämä kaksi ulottuvuutta ovat aina läsnä diakoniatyön asiakastilanteissa. (Helosvuori, 2012:170.) Koska diakoniatyö usein paikkaa niitä yhteiskunnan aukkoja, joissa viranomaisjärjestelmä ei tarjoa riittävästi tukea, sen asiantuntijuus koskien myös paperittomien asiakkaiden yksilöllisiä tilanteita on merkittävää (Ks. Puuska, 2012:131). Rinnastaisinkin toivon säilyttämisen merkityksen diakoniatyössä ihmisoikeuteen siksi, että yhdenvertaisuus ja oikeudenmukaisuus voivat toteutua täysimääräisenä yhteiskunnassa vasta silloin, kun meillä kaikilla on yhtäläiset mahdollisuudet toivoon paremmasta riippumatta siitä, keitä me olemme.

Eettisesti kestävä käytännön toteuttaminen paperittomia asiakkaita autettaessa ei edellytä teoreettisesti täydellistä toimintaa. Riittää, että käydään ”mahdollisimman puolueetonta rationaalista keskustelua vaihtoehtoista” (Niemi, 2014:43.). Tämä tarkoittaa esimerkiksi sitä, että asiakkaalle kerrotaan yksityiskohtaisesti ja selkeästi hänen kaikista oikeuksistaan ja mahdollisuuksistaan (Niemi, 2014:54). Tietojen saaminen omasta tilanteestaan on paperittomalle asiakkaalle itsenäisesti usein mahdottomuus ja tiedonsaannin vaikeuttaminen yksi vallankäytön keino. Paperiton asiakas on aina hyvin riippuvainen saamastaan avusta ja palveluista ja avunsaannin kaikenlainen rajoittaminen selkeästi ylläpitää paperittomuuden tilaa (Mikkola, 2019:86; Siirto, 2019). Eettisesti kestävä auttamistyö edellyttää ihmisen näkemistä päämääränä ja autettavan kohtaamista yhdenvertaisena. Etiikan toteutumisen ehto haavoittuvassa asemassa olevien ihmisten kanssa tehtävässä työssä onkin, että viranomais- ja muita käytäntöjä jatkuvasti tarkastellaan ja arvioidaan tarpeen mukaan uudelleen. Tämä on välttämätöntä sen vuoksi, että vallan eettisen luonteen implementointi toteutuu lopulta paikallisessa kontekstissa tapauskohtaisesti ja se on jatkuvassa vuorovaikutuksessa ja muutossuhteessa kontekstiin. (Niemi, 2014:54.)

Kiitokset

Artikkeli on osa *Diakonia*-ammattikorkeakoulua varten kirjoittamaani opinnäytetyötä *Toivosta ja toivottomuudesta. Paperiton asiakas avunsaajana*. Opinnäytetyön ohjaajina ovat toimineet lehtori KT Eija Pehkonen ja lehtori TT Jouko Porkka. Artikkelin empiria pohjaa Helsingin seurakuntayhtymässä to-

teutetussa *Ristin suojassa* -diakoniaprojektissa tehtyyn työhön. Kiitän artikke-
lin läpiluvusta ja tekstin kommentoinnista myös uskontotieteen dosenttia FT
Teuvo Laitilaa Itä-Suomen yliopistosta ja FM Nina Maskulinia Helsingin
yliopistosta.

Viitteet

- 1 Deportability-käsitteestä ks. De Genova 2002.
- 2 Euroopan unionin noin 550 miljoonaiseen väkilukuun suhteutettuna ihmisiä saapui Euroopan alueelle hyvin vähän, noin miljoona henkeä. Maailmassa on tällä hetkellä yli 70 miljoonaa pakolaista, joista suurin osa, yli 41 miljoonaa, on maiden sisäisiä

pakolaisia. He oleskelevat kotimaansa läheisyydessä ja kolmansissa maissa. Noin 80 % kaikista maailman pakolaisista oleskelee kehittyvissä maissa kuten Jordaniassa, Turkissa, Pakistanissa ja Libanonissa. (Amnesty International, 2019; Pakolaisapu, 2019; Yle, 2016).

Kirjallisuus

- Ahonen, T. (2018). Seurakunnat kielteisen turvapaikkapäätöksen saaneiden tukena: kirkkoturvatoiminnassa sovellettavat strategiat. *Diakonian tutkimus* 1/2018, 6–27.
- Ahonen, T. & Kallius A.-S. (2019). Paperittomuuden tuotanto ja hallinta Suomessa vuosina 2015–2017. – E. Lyytinen (toim.), *Turvapaikanhaku ja pakolaisuus Suomessa*. Turku: Siirtolaisuusinstituutti, 89–116.
- Amnesty International (2019). *Pakolaiset ja siirtolaiset*. <https://www.amnesty.fi/tyomme/teemat/pakolaiset/> – Viitattu 27.11.2019.
- Arajärvi, P. & Sakslin M. (2007). Yhdenvertaisuus oikeudenmukaisuutena. – J. Saari & A. B. Yeung (toim.), *Oikeudenmukaisuus hyvinvointivaltiossa*. Helsinki: Gaudeamus, 47–61.
- Arikka, L. (2018). Maahanmuutto ja Globaalit näkökulmat. – K. Latvus, L. Arikka & E. Hellqvist (toim.), *Näkökulmia ihmisoikeuksiin. Kirkon ihmisoikeusfoorumien julkaisu*. Helsinki: Kirkkohallitus, 46–53.
- Aukia, J.-P. (2017). *Ulkomaalaislaki kaipaa kokonaisarviointia*. <https://lakimiesuutiset.fi/ulkomaalaislaki-kaipaa-kokonaisarviointia/> – Viitattu 11.3.2020.
- Caritas. (2019). *Caritas CARES! Country Re-*

port 2019 Finland. Access to services by vulnerable groups: barriers, obstacles and good practices. Brussels: Caritas Europa.

- De Genova, N. P. (2002). Migrant “Illegality” and Deportability in Everyday Life. *Annual Review of Anthropology*, 31, 419–447. <https://doi.org/10.1146/annurev.anthro.31.040402.085432>
- Di Cesare, D. (2019). *Pysyvästi vieraana. Muuttoliikkeen filosofiaa*. Tampere: Eurooppalaisen filosofian seura ry, niin&näin.
- Elenius, A. & Latvus K. (2007). Diakonian teologia — auttamisen teologia. – K. Latvus & A. Elenius (toim.), *Auttamisen teologia*. Helsinki: Kirjapaja, 271–282.
- ENAR (European Network Against Racism) (2015–2016). *Racism and Discrimination in the Context of Migration in Europe. ENAR Shadow Report*. https://www.enar-eu.org/IMG/pdf/shadowreport_2015x2016_long_low_res.pdf – Viitattu 27.11.2019.
- Eskola, J. & Suoranta, J. (1999). *Jobdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
- Global Clinic (2019). *Jokaiselle hoitoa ketään syrjimättä*. <http://www.globalclinic.fi/> – Viitattu 27.11.2019.

- Heberlein, A. (2011). *Pieni kirja pahuudesta*. Suom. U. Lempinen. Jyväskylä: Atena kustannus oy.
- Heikkilä, M. & Mustaniemi-Laakso, M. (2019). Turvapaikanhakijoiden haavoittuvuuden huomioiminen Suomen ulkomaalaisoikeudessa ja käytänteissä. – E. Lyytinen (toim.), *Turvapaikanbaku ja pakolaisuus Suomessa*. Turku: Siirtolaisuusinstituutti, 65–87.
- Hokkanen, L. (2014). Asiakaskansalaisen toimijuus sosiaalityöllisessä asianajossa. – M. Laitinen & A. Niskala (toim.), *Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä*. Tampere: Vastapaino, 55–86.
- Helosvuori, R. (2012). Vaikuttava diakonia. – R. Gothóni, R. Helosvuori, K. Kuusimäki & K. Puuska (toim.), *Kantakaa toistenne kuormia. Diakoniatyön perusteet ja käytänteet*. Helsinki: Kirjapaja, 165–189.
- Hirsjärvi, S. (2009). Tutkimustyytit ja aineistonkeruun perusmenetelmät. – S. Hirsjärvi, P. Remes & P. Sajavaara (toim.), *Tutki ja kirjoita*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi, 191–220.
- Honkasalo, V., Näre, L. & Tervonen, M. (2018). Toteutuvatko maahanmuuttajien ihmisoikeudet Suomessa? – V. Lähde & J. Vehkoo (toim.), *Jakautuuko Suomi? Eriarvoisuus tutkijoiden, toimittajien ja taiteilijoiden silmin*. Helsinki: Into Kustannus, 39–48.
- Immonen, K. (2016). Luterilaisuuden vaikutus suomalaisen yhteiskuntaan. – A.-K. Inkala & J. Komulainen (toim.), *Armon horisontit. Huomisen luterilaisuus*. Helsinki: Kirjapaja, 57–86.
- Johansson, F. (2013). Hyvän tekeminen ja valta. – F. Johansson (toim.), *Hyvän tekeminen ja valta. Humanitarismin kriittistä tarkastelua*. Helsinki: Gaudeamus, 235–253.
- Jokela, U. (2011). *Diakoniatyön paikka ihmisten arjessa*. Diss. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu. A Tutkimuksia 34.
- Juujärvi, S., Myyry, L. & Pessa, K. (2007). *Eettinen herkkyyden ammatillisessa toiminnassa*. Helsinki: Tammi.
- Järveläinen P. & Mäkinen V. (2007). Suomalaisen hyvinvoinnin köyhyys ja rikkaus. – J. Saari ja A. B. Yeung (toim.), *Oikeudenmukaisuus hyvinvointivaltiossa*. Helsinki: Gaudeamus, 76–93.
- Kalm-Akubardia, M. (2019). Paperittomana lapsiperheenä Moskovassa. *Idäntutkimus*, 26(4), 3–17. <https://doi.org/10.33345/idantutkimus.88845>
- Katisko, M. (2018). Epävirallinen siirtolaisuus ja hyvinvointivaltion tulevaisuuden kuvat. *Yhteiskuntapolitiikka*, 83(4), 427–434.
- KJ 8.11.1991/1055 v.1993 *Kirkkojärjestys*. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1993/19931055> – Viitattu 27.11.2019.
- Kopperi, K. (2015). *Ristin rakkaus. Matka Lutherista suomalaisen seurakuntaelämään*. Helsinki: Kirjapaja.
- Könönen, J. (2019). Epävirallisen muuttoliikkeen moninaiset muodot Suomessa: Ulkomaalaisten säilöönnotto ikkunana paperittomuuteen. *Sociologia*, 55(4), 366–383.
- L 22.9.2000/812 *Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista*. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2000/20000812> – Viitattu 27.11.2019.
- L 11.6.1999/731 *Suomen perustuslaki*. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731> – Viitattu 27.11.2019.
- Laitinen M. & Niskala A. (2014). Sosiaalityön suhde asiakkuuteen. – M. Laitinen & A. Niskala (toim.), *Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä*. Tampere: Vastapaino, 9–16.
- Leppäkorpi, M. (2015). Oikeudettomassa asemassa olevat siirtolaiset kolmannen sektorin asiakkaina. Näkökulmia tapauskesimerkin kautta. *Kansalaisyhteiskunta*, 1, 74–96.
- Leppäkorpi, M. (2011). *Asiaton oleskelu kielletty. Tutkimusmatkalla paperittomien Suomessa*. Helsinki: Into Kustannus.
- Malkavaara, M. (2007). Suomalaisen diakoniatyön taustat ja nykytilanne. – K. Latvus & A. Elenius (toim.), *Auttamisen teologia*. Helsinki: Kirjapaja, 83–121.
- Malkavaara, M., Arikka L. & Latvus K. (2018). Johdanto. – K. Latvus, L. Arikka & E. Hellqvist (toim.) *Näkökulmia ihmisoikeuksiin. Kirkon ihmisoikeusfoorumin julkaisu*. Helsinki: Kirkkohallitus, 12–35.
- Manson, M. (2019). *Everything Is Fucked. A*

- Book about Hope*. New York: HarperCollins Publishers.
- Mikkola, S. (2019). Paperittomuutta voi vähentää vain tietoa ja tukea tarjoamalla. *Janus*, 27(1), 79–87. <https://doi.org/10.30668/janus.70032>
- Niemi, P. (2014). Hyvä, paha valta. – M. Laitinen & A. Niskala (toim.), *Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä*. Tampere: Vastapaino, 31–54.
- Pakolaisapu (2019). *Pakolaisuus maailmalla*. <https://pakolaisapu.fi/pakolaisuus-maailmalla/> – Viitattu 27.11.2019.
- Pohjola, A. (2010). Asiakas sosiaalityön subjektina. – M. Laitinen & A. Pohjola (toim.), *Asiakkuus sosiaalityössä*. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press, 19–74.
- Puuronen, V. (2011). *Rasistinen Suomi*. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.
- Puuska, K. (2012). Diakoniatyö ryhmissä ja lähiyhteisöissä. – R. Gothóni, R. Helosvuori, K. Kuusimäki & K. Puuska (toim.), *Kantakaa toistenne kuormia. Diakoniatyön perusteet ja käytäntö*. Helsinki: Kirjapaja, 111–150.
- Pylkkänen, A. (2014). Yhdenvertaisuus ja sosiaaliturva – harkinnan muuttuneet rajat. – L. Kallioma-Puha, T. Kootkas & M. Rajavaara (toim.), *Harkittua? Avauksia sosiaaliturvan harkintavallan tutkimukseen*. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 20–38. <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/45435/Harkittua.pdf?sequence=1> – Viitattu 27.11.2019.
- Raunio, K. (2011). Sosiaalityön etiikka näyttöön perustuvana käytännön haasteena. – A. Pehkonen ja M. Väänänen-Fomin (toim.), *Sosiaalityön arvot ja etiikka*. Jyväskylä: PS-Kustannus, 117–138.
- Rättö, L. (2012). Diakoniatyö yksilöiden ja perheenparissa. – R. Gothóni, R. Helosvuori, K. Kuusimäki & K. Puuska (toim.), *Kantakaa toistenne kuormia. Diakoniatyön perusteet ja käytäntö*. Helsinki: Kirjapaja, 80–110.
- Siirto, U. (2019). Paperiton – aikamme lain-suojaton? *Maan suola*. <https://www.maansuola.fi/paperiton-aikamme-lainsuojaton/> – Viitattu 27.11.2019.
- Suominen, R. (2018a). Turvapaikkalinjaus tiukentunut selvästi – tutkijat pitävät poliittista ohjausta huolestuttavana, *Vibreä Lanka*. <https://www.vihrealanka.fi/uutiset-kotimaa/turvapaikkalinjaus-tiukentunut-selv%C3%A4s-ti-%E2%80%93-tutkijat-pit%C3%A4-%C3%A4t-poliittista-ohjausta> – Viitattu 27.11.2019.
- Suominen, R. (2018b). Professori: Maahanmuuttopolitiikassa on käynnissä kilpajuoksu pohjalle, *Vibreä Lanka*. Saatavilla <https://www.vihrealanka.fi/henkil%C3%B6t/professori-maahanmuuttopolitiikassa-on-k%C3%A4ynniss%C3%A4-kilpajuoksu-pohjalle> – Viitattu 27.11.2019.
- Särkelä, A. (2001). *Välittäminen ammattina. Näkökulmia sosiaaliseen auttamistyöhön*. Tampere: Vastapaino.
- Turtiainen, K. (2011). Riippuvuus pakolaisia vastaanottavassa sosiaalityössä. – A. Pehkonen & M. Väänänen-Fomin (toim.), *Sosiaalityön arvot ja etiikka*. Jyväskylä: PS-Kustannus, 139–161.
- Välimäki, M. (2019). Kylmän sodan ajasta eurooppalaiseen päätöksentekoon: kansainvälistä suojelua hakevia ihmisiä koskeva politiikka ja lainsäädäntö 1973–2015. – E. Lyytinen (toim.), *Turvapaikanhaku ja pakolaisuus Suomessa*. Turku: Siirtolaisuusinstituutti, 39–63.
- Vilkkä, H. (2007). *Tutki ja havainnoi*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Wollsten, A. 2019. *Kannanotto*. <https://www.facebook.com/ambrosius.wollsten/posts/10156677982400980> – Viitattu 27.11.2019.
- YLE (2016). *Kymmenen maata kantaa vastuun suurimmasta osasta maailman pakolaisia*. <https://yle.fi/uutiset/3-9207685> – Viitattu 27.11.2019.